

gehienen —*guztienen* ezin esan, besteak beste Garziaren liburu-
 oztopo— idazlanen aldean.

Beste modu batera ere formula daiteke gorabehera: inoiz esan dudanez, idazleok itzultzaile mentalak gara (euskara ez beste hizkuntzetan irakurtzen dugu batez ere); inork ez digu, ordea, pentsatzen genuen eta idazten dugunaren arteko lotura eta zehaztasuna eskatzen, inork ez baitu ezagutzen burutik pasa zitzaiguna. Tranpa egin dezakegu; eragozpena saihestu; berez korapilotsu zena, lautu; laua denarekin, alfonbra ehundu; alfonbra gainean ibiliz, dotore plantak egin... Estrategia sozio-linguistikoetarako zilegi gerta daitekeen euskara erraza (?) delakoaren atzean ezkututzen den diskurtsuak luizi espresiboa eta itsumena ezarri nahi dizkigu literaturaren aldareko meza-emaile.

Xenpelarrak iragarri bezala, guren itsu batek ikusi beharko du etxea erretzen.

XABIER MENDIGUREN

TRIKRISIA

Crisis? What crisis? Hamar urte pasatxo dira euskal literaturara hurbildu nintzela eta orduan ere krisi-hotsak zebiltzan, aldi luze edo labur honetan tarteka baizik isildu ez direnak; egia osoa esatera, ni ere bekatari nauzue, krisiaz aritu bainaiz inoizka bederen. Honetara ezkerro, krisian egote hau euskal literaturaren —eta euskal kulturaren, beharbada orobat euskal izate osoaren— ohizko eta berezko egoera eta izaera dela onartu beharko genuke.

Eta hala ere, joan mendeko UEUko literatura-ikastaroan beste hitzik ez omen zen, krisia gora eta krisia behera, harik eta Gorka Arrese iritsi eta, arloko sailburua bailitzan, hori dena kontu hutsa, lantu jotze hutsala zela esan zigun arte, garairik oparoenean bizi garela edo. Eskertu egin behar zaio Gorka adiskideari negarrontzien biltzarrari adarra jo izana eta hitza

ematen diot ez dudala berriro zorioneko hitza ahotan hartuko ekonomi kontuak aipatzeko ez bada.

Milonga tristearen doinuak utzita, har dezagun soinu txikia: Imuntzo eta Beloki trikitilarien disko berriaren antzera, trikrisia deituko diogu aurkientza edo abelera berezi honi. Zeren, krisi edo trikrisi, kezka horien zergatiak aztertu beharko genituzke eta gauden egoeraren diagnosi moduko bat egin. Terapiarik ez, mesedez, barrea ez denean hotzikara eragiten didate literaturaren ajeak konpontzeko plangintzaren beharra aldarrikatzen dutenek.

Zenbaki hutsetara mugatuz, ukaezinezkoa da 80-90 bitartean goraka egin ondoren, 91, 92 eta 93. urteetan eroaldia etorri dela. Mundu osoko gertaera eta Golkoko gerraz geroztikoa zela aditu nion Jon Kortazarri; kosta egiten zait Bagdadeko gau-bonbaketa haiek mila eta bat gauetako Xerazaderen jarraitzaileengan horrelako ondoriorik izan duenik sinesten, baina garaitsu hartan abian zegoen ekonomi beheraldiak izan lezake, apika, zerikusirik. Nolanahi ere, eta txiriparen balizko eragina ahaztu gabe, beharbada pentsatu beharko dugu joan den hamarkadako gorakada arestiko gizarte eta politika-aldaketek eragindako irakinaldia zela, berrikuntza-garaiaren batera sortutako borborra, eta oraingo hau dela gure neurri normalagoa, ditugun idazle, bitarteko eta irakurle-kopuruei dagokien batezbestekoa. Hortaz, ez kezkatu tentsioa baxuegi dugula eta; pentsa dezagun aitzitik, lehengoa zela altuegia.

Ez ahaztu ordea, literatura ez dela zenbakietan neurtzekoa, eta estatistikak gorabehera, funtsezkoena liburuaren kalitatea dela. Irakurleen eskari etengabea eta egarri asegabea balego, beharrezko litzateke kontsumorako material ugari eskaintzea baina gurean, zorionez ala zoritxarrez, homelakorik ez dugunez, garen literaturzale apurrontzat esanahi berezia izango duten liburuak zaizkigu interesatzen. Alde honetatik, ez dago zertan kezkatu: gutxixeago aterata ere, azken urteotan ateratzen direnen artean ale zoragarriak aurki ditzakegu, uzta oso baten balioa dutenak. Aurtengoak geroxeago aipatuko ditugu.

Trikrisiaren beste alderdi bat, orain urtebete dexente aipatua, idazle berrien ustezko falta dugu. 1985 aldean andana plazaratu zen, adore eta berri gose handiarekin, eta gaur

egun kultur panoraman protagonismo handiko belaunaldia dugu 30 urte ingurukoa. Hala ere, ez gaitezen *iya guriak egin du*-ka hasi, barregarri izateaz gainera ez baita egia. Lerrook idaztean agertzeke badago ere, kalean azaltzerako plazan eta dantzan ibiliko da *Lubaki banda*, hogeitertetik beherako gazte bipilez osatua. Hamar urteko zulo horretan daudenei belaunaldi galdua deitu zien noizbait Edorta Jimenezek, poemak ez baina *Egunkaria*-ko berriak idazten ari direlako; aintza gutxi irabaziko dute horrela Parnasora igotzeko, baina mila bider zordun gaituzte euskaldun guztiok, egunero kora *ren pro sa e redu* estandarretik ihes egiteko hura identifikatu beharra zuten literaturgileak barne.

Eta aurten zer? Aurten esanda, 92-93 eskola-urtea hartu behar dugu aintzat, urriaren hasieran idazten ari garelako batetik, eta egutegi gregorianoa ez baina Durangokoa delako euskal letren ardatza. Epe horretan ateratako euskal literatura hartuta, aspaldiko partez bezala esan behar poesia dela gure artean errege edo erregina, ni narratibazale porrokatua eta aitortua naizen arren. Lau dira gutxienez, tarte honetan agerturiko olerki-bilduma albora utzi ezinezkoak: Xabier Leteren *Biziaren ikurrak*, Joseba Sarrionandiaren *Gartzelako poemak*, Luis Berrizbeitiaren *Eremu karroinduak* eta Patziku Peruren *a ren Isileko kantak*, lehenengo hiruak 92ko urte-hondarrean argitaratuak eta azkena aurtengo erditsuan.

Laurek ere ez dute ia zerikusirik elkarrekin, eta hala behar ere, bestela ez bailukete horrelako aipamenik mereziko. Hala ere, testuinguru zabalago batean kokatzekotan, Koldo Izagirrereren *Balizko erroten erresuma* ekarriko nuke hizpidera, 1989an kaleratutako liburu horretaz aro bat ixten zuela esan baikenuen. Zer aro? Hitzen jolas, intelektualen solas eta lore-joko gisako poemen aroa. Ez dugu eraginik ikusi nahi, inola ere: Sarrionandiaren liburu horretakoak askoz lehenago idatziak dira eta Letek poesiaz duen kontzepzioa, adibidez, Koldoren *aren* antipodetan dago. Baina tankera berri bateko poesia egiten ari dela azpimarratu nahi nuen, zeresanari garrantzia ematen diona, poetak *pose*-ak oro utzi eta bere barneko egia bilatzen duena, erromantizismo-zantzuak garaituta ere sentimenduei ihes egiten ez diena; hitz gutxitan esanda, poetak lehen pertsonan idazteko eskubidea berreskuratu du. Horren

adibide dira, nire ustez, lau liburu hauek, zein bere erara denak ere diskurtso sendo, eder eta zinezkoak, eta ez da gutxi hori totalitarismoaren atzaparra guztion zintzurra estutzen ari den sasoi ilun honetan, faxismoaren itzalaren kontra poesiak ezer egin ez badezake ere.

Poema-bilduma horietako bakoitzaz bizpahiru xehetasun ematea ere konpli izango da. Beteranoarekin hasita, Letek hamar urte zeramatzan poesiarik idatzi gabe —Izagirrek bezala— eta itzulera pozgarria egin du benetan. Izatearen malura iluna eta izpirituaren argiak nahasten dituen liburua, otoitz izanik otoitz izenari ihes egin ez diona, bere ezpal herrikoia alde batera utzita betiko galdera eternaleri heltzen diena erantzun ziurrik ez dela ongi jakin arren.

Sarrionandiarena ez da gehiegi aipatu. Beharbada bilduma honetako erdia edo lehendik ere han-hemen argitaratua zuelako; beharbada liburu asko plazaratu dituelako azken aldian; beharbada aditu nahi ez denari entzungor eginez ostrazismoa gehitu nahi diotelako lehenaz gaineko zigorrari. Eta hala ere liburu honen literaturtasun osoa bindikatu nahi nuke, nahiz eta zenbaitek unean uneko egoeraren salaketa-lantzat jo. Egunen batean agian bukatuko da borroka armatua Euskal Herrian, ez da preso politikorik izango, baina halaz guztiz gizona gizon deino beti iraungo du injustiziak, beti izango dira espetzeak, eta poema hauen lirikotasun mingotsak txunditu egingo du bihar ere irakurlea. Aurrekoan lagun bati utzi eta halaxe esan zidan gero: «Izugarriak dituk, eta izugarri onak».

Luis Berrizbeitia ez da akaso oso ezaguna irakurleen artean. Foko, foto, foro eta literaturaren inguruko beste zurrumbiloei ihes egiten baitie, tematsu. Hala ere, gero eta poesizale gehiago dago konturatuta sentsibilitate, jakituria eta dohain bereziak dituela Fermin Eguren ere sinatzen duen Abadiñoko gazte honek, eta *Zoperna jenerala* lehen liburua argitara ematean «promesa» handi horietarik baldin bazen, gaur egun huts egi-teko beldurrik gabe esan dezakegu bera lako oso poeta gutxi dela bazterretan. Hurrengoan zain gauzka.

Perurenak ere ohi duen gusto fina erakutsi du bere azken lanean. *Iraingo apez gaztearen kantutegi zaharra* deritzan bere aurrekoaren segiziokoa da hau ere, baina gai eta tratamenduetan ez horren lotua, eta hortaz sakonagoa, izenburuak

berak (*Isileko kantak*) adierazten digunez kontraesan askaezin baten inguruan ehun badu ere bere mihisea. Aitzakia bakarra daukat nik: ea noiz demontre utziko dion heteronimoen itzala erabiltzeari, noizbait josteta baina honez gero zama bihurtu den eskuizkribu aurkituen erretolika erraz horri. Bihotzez esaten diat, Patziku, eta ez haserretu.

Urte honetan poesia koroatu badugu ere, kontagintzak ere utzi dizkigu ahantzi ezinezko aleak: iazko urte-bukaeran Xabier Montoiaren *Emakume biboteduna* eta aurten berriz, Juan Garzia Garmendiaren *Itzalen itzal* eta Aingeru Epaltzaren *Ur uherrak*. Liburu hauetako batzuk orain baino lehen famatuak ditut prentsan agertutako lanetan baina saia gaitezen halere, labur adierazten zertan datzan bakoitzaren meritua.

Montoiak ipuin-bilduma bikaina egin du. Bai gaiz bai estiloz, Euskal Herrian egin izan den ipuingintzatik urrundua, «bihotzaren pozaldi bakanen eta larrialdi ugariren gaineko hamaika ipuin» dira egilearen hitzetan, jende arruntaren maitasun-nahi, sexu-irrika eta bakardade behartuari buruzko maisu-lan gazi-gozoa. Idazketa lau eta minimalista batean, doinu mantsoan, erretratu soziologikoa egiten duten albo-istorioz inguraturik, oso atzean uzten du *Non dago Stalin?* dibertigarri haren marka.

Garziarentzako komentarioak bi zati ditu, halabeharrez. Bat: estiloa zoragarria, inor gutxi izan da inoiz gauza euskarari horrenbesteko zukua ateratzeko sortze-lan batean, hala lexikoan nola sintaxian; trebezia izugarria bai hizkuntzaren erabileran bai istorioaren tolestaketan; Lertxundik *Kapitain Frakasa*-rekin inauguratu zuen estilistika-modua bere goien gradura eramana. Bi: horren ondo idatzita, nola liteke horren barren-hutsa izatea? Joko borgestar miragarritz dago beterik ipuin-bilduma osoa, umore-zipriztin mundialak, baina dibertimenduan atzean ez dago Borgesen tankerako gogoetarik eta. Oker egon naiteke baina hori da nire iritzia. Birtuoso haiz, Juan, eta beste batzuetan frogatu duk gauza haizela istorioak mamiz betetzeko. Hurrengoan bada, manierismo mire sgarria baino gehiago espero dugu.

Epaltzak guztiz eleberri bitxia egin du: gure egungo errealtate sozial txepel eta negargarriaren erretratua, bere miseria eta ezintasun guztiekin, pertsonaiak ere beren aldetik gizartea

bezain ustel, triste eta zoritzarrekoak, paradero txarrekoak denak ere; horrekin guztiarekin, historia goibel eta iluna kontatuko digula ematen du, eta zatika hala bada ere, beste zati-tan umore zoro, errotiko (ez erotiko) eta subertsiboa darabil Aingeruk, satira, fartsa eta karikatura abilki nahastuz. Batzuei ez omen zaie gustatu, eta nik ere ez dakit zergatik ote den: ala nik sentitu dudan konplizitatea sentitu ez dutelako, ala egileak darabilen euskara —Nafarroa Garaiko hizkeren arteko *koine* bat— hortik kanpoko irakurle batzuegana iristen ez delako. Merezi du ordea ahalengintzeak.

Azkenerako utzi dut urteko libururik garrantzitsuena: izan duen arrakastagatik, sortu dituen hizpideengatik, literaturatik harago doan eragin nabarmenagatik, Joxe Azurmendiren *Espainolak eta euskaldunak* da liburu hori. Honez gero ez naiz hasiko bere edukia azaltzen edo balioa azpimarratzen. Gogoeta bat hala ere: kultur erresistentzia frankismo-garaiko gauzatzat dauka askok, haren aztarnek gaur arte iraun badute ere. Erroak askoz zaharragoak direla ikasi dugu hemen. Eta abarrek geroan ere luzatuko direla sumatzen dugu, Franco hil ostean jaiotako *Lubaki*-ko idazle berriak lekuko.

MIKEL UGALDE

EUSKARAREN POLITIKARAKO OINARRIZKO IRIZPIDEAK

Ale honetarako gaia aukeratzekoan gogoan izan ditut azken hilabeteotan gure gizartean gertaturikoak izan baitut beste gairen bati ekiteko tentazioa. Era askotako erabakiak hartu dira azken aldi honetan, ugariak dira herritarrak kezkarazten dituzten arazoak. Zeinek albora, esaterako, egungo ekonomia-kinka larria, bizitzen ari garen egoera, lege mailan Euskal Eskola Publikoari buruzko legeak izan dezakeen eragina, oraindik ikuskizun den erforma ren geroa, ikastolak aurrera begira eman beharreko erantzuna? Bada zer jorratu!

Gertaera bat aukeratzen hasi eta, Euskararen Aholku Batzordeak ekainean onartu zuen *Euskararen Politikarako Oina* -